

Литература:

1. Теплинский М.В. Л.А. Ожигина / Теплинский М.В. Пятнадцать литературоведческих сюжетов с автобиографическими комментариями, двумя приложениями и эпилогом. – Ивано-Франковск: Издание Татьяны Завгородней, 2002. – С. 71–77.
2. Тыминский А.И. Поэтика прозы Н.Д. Хвоцинской: Дис... канд. филолог. наук: 10.01.01. – М., 1997. – 212с. Теплинский М.В. Л.А. Ожигина //
3. Окр-ц [Окрейц С.] Журналистика 1869 года. Новые романы старых романистов. Статья первая// Дело. – 1869. – № 9. – С. 72–112.
4. Ожигина Л. Своим путём. Роман (Из записок современной девушки). Часть первая// Отечественные записки. – 1869. – № 3. – С. 1–56.
5. [Рец.] Журналистика// Санкт-Петербургские ведомости. – 1869. – № 137. – С. 1–2.
6. Ожигина Л. Своим путём. Роман (Из записок современной девушки). Часть вторая// Отечественные записки. – 1869. – № 5. – С. 59–86.
7. Дмитриева Н. На перепутьи // Вестник Европы. – 1873. – № 1. – С. 35–87; № 2. – С. 625–674; № 3. – С. 151–208; № 4. – С. 765–799.
8. Захаров В.Н. Система жанров Достоевского: Типология и поэтика. – Л.: Издательство ЛГУ, 1985. – 208 с.
9. Хализев В.Е. Теория литературы. – М.: Высшая школа, 1999. – 398 с.
10. Смирнов В.Б. Литературная история «Отечественных записок» 1868-1884. – Пермь: ПГПИ, 1974. – 315 с.
11. Бахтин М.М. Роман воспитания и его значение в истории реализма// Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 199–249.
12. Краснощёкова Е. «Семейное счастье» в контексте русского «романа воспитания» (И.А. Гончаров и Л.Н. Толстой) // Русская литература. – 1996. – № 2. – С. 47–65.

Поступила 10.09.2004 г.

ХУДОЖНІЙ СВІТ ВАСИЛЯ СТУСА

К.С. Покотило, О.М. Рум'янцева

В статье рассматривается жизненный и творческий путь Василия Стуса, который за непокорность, за своё личное мнение, за гордость провёл долгие годы в ссылке. Исследования проводятся на архивных материалах, воспоминаниях современников поэта. Рассматривается следующая проблема: определить роль и место творческого наследия Василия Стуса в развитии украинской культуры. Цель: раскрыть идейно-художественные тенденции поэзии В.Стуса, подчеркнуть его обширный словарь.

Ключевые слова: ссылка, страдания, возвращение, поэзия, мнение, стремление

Дана стаття присвячена життєвій та творчій стежині Василя Стуса, який за нескореність, за непокірність, за свою власну думку, за гордість, за неприниження зазнав довгих років заслання. Дослідження проводиться на архівних матеріалах, спогадах сучасників поета. Розв'язується така проблема: визначити роль і місце творчого доробку В.Стуса у розвитку української культури. Мета: розкрити ідейно-художні особливості поезії В.Стуса, підкреслити його надзвичайно широкий словник.

Ключові слова: заслання, страждання, повернення, поезія, думка, прагнення

The article deals with Vasyl Stys' life and creative way why spent many years in exile for his disobeying and own way of thinking. The investigation holds upon archive materials, recollections of the poet's contemporaries. Defining the position and the place of creative heredity of Vasyl Stys is under the problem stated. Setting out the ideal and expressive tendencies of V.Stys' poetry, underlying of his vast verbal stock is a main goal

Key words: exile, sufferings, coming back, poetry, opinion, tendency

Василь Стус народився на нашій славній українській землі, під чистим українським небом, проте він дорогий не тільки українцям, а й всьому прогресивному людству.

Ім'я цього видатного митця тільки з 1991 р. дійшло до читача. Коли можновладні політики, ті, що людьми наповнили табори суворого режиму, ті самі, що зацькували Юрія Литвина і Олексу Тихого, ввігнали криваві свої пазури в молоді душі тисяч політв'язнів, вважали, що відправили В.Стуса в таку безвість, звідки не буде йому вороття.

Але він повернувся. Вогненною піснею, точністю, цільністю, металом і пристрастю, віщим незборканим словом повернувся поет до своєї рідної домівки – України.

Власну долю, подвижницьку і трагічну, поет обрав сам. Вона могла бути зовсім іншою...

Як добре те, що смерті не боюся я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді не клонюся
в передчуття недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверки,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я верну,
як в смерті обернуся до життя
своїм стражденим і незлим обличчям.
Як син, тобі доземно уклонюся
і чесно гляну в чесні твої вічі
і в смерті з рідним краєм поріднюся.
("Як добре те, що смерті не боюся я...")

Ім'я Василя Стуса добре відоме за межами України, а до широкого українського загалу воно прийшло тільки на початку 90-х рр. Він був справжнім поетом, а значить патріотом, який понад усе любив свій народ і боровся проти сваволі влади.

Народився Василь Семенович Стус 6 січня 1938 р. в селі Рахнівка Гайсинського району на Вінничині. Батьки його були простими чесними людьми. Дитинство майбутнього поета минуло в атмосфері добра та любові. Мати добре співала, знала багато пісень і зуміла прищепити сину любов до рідного слова, поезії.

Роки навчання в Донецькому педагогічному інституті на історично-філологічному факультеті Стус назвав "трудними". Мабуть, не тільки через матеріальні нестатки, а найбільше через те, що Історія України викладалась у перекрученому, спотвореному вигляді.

Саме в ці роки поет захопився світовою літературою, особливо творчістю тих митців, які відзначалися неординарністю, філософським світосприйняттям.

Навчаючись в аспірантурі Інституту літератури імені Т.Шевченка АН УРСР, працює над дисертацією, багато друкується.

Але в 1965 р. його було виключено з аспірантури за підтримку І.Дзюби та В.Чорновола у виступі проти арештів прогресивної української інтелігенції.

Його твори перестали друкувати, ніде не брали на роботу, але він продовжує писати політичні вірші, які згодом стали матеріалом його кримінальної справи.

Безкомпромісний і запальний, нетерпимий до будь-якої неправди, В.Стус завжди відчував чужий біль гостріше, ніж власний.

Ледве відчув себе у творчій силі й почав розквітати – налетіли, струсили, розтоптали той квіт. І тільки за те, що любив свою Вітчизну, оту рідну "землю з рахманною журбою", "рабовану віками", її страждених людей. Свої думи, мрії, сумніви та болі переливав у поетичні рядки.

В.Стус пише багато, особливо вірші, але друкується зрідка, побоюється критики, а головне, спрацьовує його висока самовимогливість, поет прагне домогтися органічного злиття ліричного, епічного й драматичного начал. Стус довго не наважується назвати себе поетом. "Маю себе за людину, що пише вірші. Деякі з них – як на мене – путящі... Якби було краще жити, я б віршів не писав, а робив би коло землі" [5, с. 21], – зізнався він.

Чим більше думкою сягав він у життя, тим більше страждав. Несправедливість, гоніння, утиски краяли його чутливе серце. Особливо щодо України, рідної мови та культури. Не міг змиритися, що у його з правіку українському Донбасі викорінювалося усе українське – починаючи з дитсадків і закінчуючи вузами, державними установами, – та насаджувалась мова і культура іншого народу. А хто критикував таку політику, того оголошували націоналістом, брали на облік та тримали у чорному тілі інколи все життя.

"Поет повинен бути людиною. Такою, що, повна любові, долає природне почуття зненависті, звільняється од неї, як од скверни. Поет – це людина. Насамперед" [5, с. 21], – так він пише 1969 р. – тоді, коли втратив надію побачити друком свою першу книжку поезій "Зимові дерева". Це збірка кілька років пролежала в редакційних шухлядах "Радянського письменника". Після довгих роздумів Стус наважується на самовидання своєї лірики. Він передрукував на машинці вірші, упорядкував у збірочку, а кілька її примірників подарував своїм знайомим. Один із примірників якось попав за кордон і там 1970 р. був надрукований окремою книжкою. Для Стуса це була "ведмежа послуга". Стус – один із найактивніших діячів дисидентського руху не прагнув конфронтації з владою. Він іще сподівався віднайти шляхи порозуміння між нею і національно свідомою інтелігенцією, сподівався на гуманізацію тогочасного панівного ладу, що було неможливим. Невдовзі такі ілюзії поета розвіялись.

7 вересня 1972 р. поет був заарештований і звинувачений у тому, що "систематично виготовляв, зберігав і розповсюджував антирадянські наклепницькі документи, що порочили радянський

державний лад, а також займався антирадянською агітацією в усній формі”. Його засудили до п'яти років позбавлення волі у виправно-трудовій колонії суворого режиму і трьох років заслання.

Але ні виснажлива праця, ні мізерна табірна пайка, ні 50-ти градусні морози, ні знущання кадебітських начальників не зігнули В.Стуса. Він виступав проти сваволі наглядачів, захищав своїх товаришів-в'язнів, відстоював власну гідність, оголошував голодовки. За це його багато разів кидали до штрафного ізолятора, позбавляли побачень, забороняли листування.

Не дивлячись на нелюдські умови, Стус продовжував творити, вивчав французьку та англійську мови, займався перекладами.

Тюремні вірші В.Стуса, на перший погляд, важко назвати світлими і життєствердними. На них не міг не позначитися тяжкий психологічний стан позбавленого волі поета.

Проте у цій поезії – як осердя – три ясних наскрізних струмені: Україна, Матір, Дружина. Саме три люблячі жінки благословили поета на подвиг – і не відпускали його в країну темряви і вічної розлуки.

Поет любив свою сім'ю зворушливо – ніжною любов'ю і мучився тим, що “найдорожчі люди – мама, Валя, Дмитро – не знали від мене ніяких радощів”...

Він писав:

Скільки набилося тучі?
Чим я її розведу?
Жінку лишив на наругу,
Матір лишив на біду.
("Церква святої Ірини")

Образи рідних виринають у снах, з'являються на холодних мурах, запитують і кличуть, сповідають і знесилюють почуття болем серця до німих, безслівних скорбот.

“Що міч – я зробив. Що зможу – ще зроблю. Але без України мені моторошно. Прошу тільки вірити що я нітрохи не змінився проти студентських літ... У мене є мій народ... Його муки – то єдина його скорб. Я мушу стояти на тому, на чому досі стояв”[6, с. 234-235].

“Ще виживу, вистою, викричу я...” [6, с. 238] – підкреслював В.Стус, аналізуючи свою долю каторжника. І справді – він вистояв. Звільнений наприкінці 1979 р., поет повернувся в Україну. Занепокоєний національною та гуманістичною рукою в Україні, поет знову поринув у боротьбу, продовжував свою творчу діяльність. Його не друкували. Хтось з друзів відправив його вірші на Захід, де вони вийшли двома збірками – “Зимові дерева” та “Свіча в свічаді”. Твори Стуса перекладаються англійською, німецькою, іспанською, російською та іншими мовами. Його ім'я стає широко відомим у світі, як ім'я поета і правозахисника, але воно добре відоме і в КДБ. Наслідок – новий арешт і ще жорстокіший присуд: десять років позбавлення волі у таборах суворого режиму і п'ять років заслання. Безжальний вирок Стус сприйняв належно, цілком усвідомлюючи, які випробування випадають йому.

Мороком горло огорне –
ані тобі продихнуть.
Здрастуй, бідо моя чорно!
Здрастуй, страсна моя путь!
("Церква святої Ірини")

На його захист виступила прогресивна громадськість усього світу. Академік Андрій Сахаров писав, що з-поміж багатьох жорстоких вироків політв'язням “вирок українському поетові В.Стусові вирізняється своєю нелюдністю”.

Поет намагається перебороти хвилини розпачу, підсилени усвідомленням відірваності од рідної землі, самотністю, а отже – посиленням переконання, що його осуджують навіть деякі друзі цим його холодним полишенням у безвісті й самотності:

У край чужинницький тебе почив,
довкола лиш сопки й розпадни,
а від товариства, з ким дружбу водив,
ні чутки, ні звістки, ні гадки.
("І край чужинець кий тебе опочив...")

Стус шукає в печалі й безмежній самоті шляхи повернення до себе самого, стомленого від люті, ослабленого розлукою і непевністю своєї долі.

Невже я сам, один на цілий світ,
Вогненний скалон вікового гніву,
пізнав себе і долю цю зрадливу,
щоб проклинати чужинець кий світ.
("Докучило! Нема мені вітчизни...")

Вразлива, чутлива на чужий біль душа поета не залишається байдужою до людей із нещасливими життєвими долями. І дійсність, і оточення породжують песимістичні настрої, зневіру. Все це бурхливо виплескується на папір:

У тридцять років ти тільки народився,
аби збагнути: мертвий ти єси
у мертвім світі. І нема нікого
окож. Ти тільки сам. І – мрець єси.

Хто живив його ватру, крім зеків? В листах Василя Стуса часто повторюються імена друзів, які йому писали. Важко переоцінити значення для Василя Стуса невгомної душі української культури в німецькій інтерпретації – Анки-Галі Горбач. Вона перша переклала на німецьку мову поезії Василя Стуса, зробила відомим його ім'я німецькому читачеві.

Листувався Василь Стус з професором Юрієм Луцьким із Торонто, доктором Квастом, естетом Володимиром Козаком і ін. Був у дружніх стосунках з російським письменником Леонідом Бородінім. Все це разом творило образ літературного світу заслання.

В майже неможливих умовах В.Стус творив свою філософську лірику, займався перекладами. Всі рукописи відбиралися, переглядалися і не завжди поверталися надто пильним табірним начальством. Після однієї такої злочинної акції В.Стус висловив своє обурення, за що його вкинули в карцер.

Тут поет на знак протесту оголосив сухе голодування. Задавнена хвороба шлунка, недоїдання, відсутність медичної допомоги стали причиною смерті політв'язня. У ніч з 3 на 4 вересня 1985 р. у карцері зупинилося серце талановитого поета і справжнього патріота України Василя Стуса. Так розправилася “руководящая и направляющая сила” зі справжнім сином матері-України. А через чотири роки поет був повністю реабілітований “за відсутністю складу злочину”.

Народе мій! До тебе я верну,
І в смерті обернуся у життя,

– писав поет у вірші. І таки вернувся. (В.Стус, Як добре те, що смерті не боюся я.)

Син Василя Стуса Дмитро і дехто з друзів вирішили поховати поета в Україні. З величезними труднощами, долаючи неймовірні перепони (і мертвий Стус їм страшний), вони повернули в листопаді 1989 р. прах Василя Стуса і двох його товаришів на батьківщину.

Посмертно йому присвоєно звання лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка, а 25 грудня 1997 р. він нагороджений (також посмертно) відзнакою Президента України – орденом Ярослава Мудрого.

Твори Василя Стуса широко відомі і знані за кордоном. До українського читача вони приходять лише тепер. З'являються публікації в газетах, часописах, видаються поетичні збірки. Оpubліковані в періодиці також деякі спогади про Василя Стуса.

Справжній діалог Василя Стуса з читачем тільки починається. Літературний доробок поета досить великий, але за життя його в Україні не вийшло жодної збірки.

Твори В.Стуса розраховані на вдумливого, розумного читача-співбесідника. Вони глибоко філософські, насичені алегоріями. 1970 р. В.Стус склав збірку “Веселий цвинтар”. Образ цвинтаря не поодинокий у поезії того періоду. Цвинтар душ, ідей, сподівань, театр абсурду, який подекуди перетворюється на театр жаху. У тих гоніннях, яких зазнав поет та його однодумці, у тій атмосфері, де вони жили й борсалися, було щось ірреальне. Адже об'єктивно те, що вони боролися, видається самоочевидним: була правда, помітна неозброєним оком, цінності, незаперечні для цивілізованого суспільства. Та офіційно все це проголошувалося злочином. І якщо “злочин” був міфічним, то “кара” – цілком реальною.

“З одного боку, вірші Стуса – це якась маячня, злоблєне белькотіння, а з громадського, політичного – це свідомий наклеп, очорнювання і оббріхування нашої дійсності”, – так оцінював збірку “Веселий цвинтар” в рецензії провідний науковець Інституту літератури АН України А.Каспрук. “На руках цього доктора філології – моя кров”, – писав В.Стус.

Нині поет стає як репрезентант своєї нації, бо має це право. І він простягає, як естафету, свою зброю, якою захищає гідність і честь. З доброю усмішкою на суворому місці високий поет передає нам свою естафету-заповіт: “Опануйте, оживляйте духом простір! Витворюйте поле боротьби за життя. За гідне життя”.

Сам він поліг на покинутому, незахищеному полі честі. Це був свідомий, вистражданий вибір мужа. Таких полеглих не оплакував: хоробрим віддають честь!

Що тебе клясти, моя доле?
Не клену, не кляв. Не проклену.
Хай життя – одне стернисте поле,
але перейти – не помину.
Дотягну до краю. Хай руками,

Хай на ліктях, поповзом – дарма,
душу хай обшмугляю об камінь –
все одно милішої нема
за оцю утрачену й ледащу,
за байдужу, осоружну, за
землю цю, якою тільки й знову
і якою барвиться сльоза.
("Присмеркові сутінки опали...")

Талановита людина, він міг би плідно працювати на ниві культури, зробити свій оригінальний внесок у духовне життя народу. Вийшло по-іншому: двічі заарештований за антирадянську діяльність, В.Стус помер у в'язниці на 48-му році життя.

Аргументами практичного розуму важко пояснювати життєвий шлях такого поета, як Стус. Він добровільно пив свою чашу до дна. Його ідеалізм був абсолютний. Поет став проти загрози духовного занепаду рідного народу. Засуджений за український націоналізм, В.Стус потрапляє до мордовських таборів, обжитих кількома поколіннями борців за свободу. В.Стус, звичайно, був націоналістом – у тому розумінні, що за ним стояла Україна – і він стояв за неї грудьми. В таборі Стус стає своїм і для вірмен, і для литовців, і для ізраїльтян, і для... І навіть терті зеки, які всього набачились, стають на захист В.Стуса.

Вони оголошують голодівки на його підтримку – вони живуть його проблемами. Виявляється, що то також їхні проблеми.

Хто зна, який більший із його подвигів: потужні, як сталеві пружина, вірші, безкомпромісне життя чи страдницька смерть?

А все ж найнадійніше, що від нього залишилося, – Слово як зматеріалізований праісторичний біль України: вона мовила його вустами, як минулого століття – устами Шевченка. Він був оголеним нервом епохи, яка, дай Боже, кане навіки вже в минуле – тільки б ми не продовжили їй віку своїм небаченим вибором чи злочинною байдужістю до самих себе і нащадків: не зрадьмо ж його пророцтво.

Висновок.

Ім'я Василя Стуса остаточно повернулося в Україну. Місце і значення його творчого доробку у рідній йому літературі, як здобутку світової культури. Поезія цього митця – нова, важлива сторінка в історії не тільки української, а й світової літератури.

Література:

1. Історія української літератури: У 2-х т. – К., 1988. – Т.2
2. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина. Статті, листи, поезії. – К., 1993.
3. Салила Г. У глибинах гармонії. Літературно-критичні студії. – К., 1991.
4. Стус як текст. – Мельбурн, 1992.
5. Стус В. Під тягарем хреста. – Львів, 1991.
6. Стус В. Вікна в позапростір. – К., 1992.

Поступила 01.10.2004 г.